

Dorota Lizoń-Szłapowska

Wybrane aspekty usamodzielniania niepełnosprawnych wychowanków specjalnych ośrodków wychowawczych : doniesienie z badań

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (20-21), 159-163

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dorota Lizoń-Szłapowska

Wybrane aspekty usamodzielniania niepełnosprawnych wychowanków specjalnych ośrodków wychowawczych (doniesienie z badań)

Proces usamodzielniania wychowanek specjalnych ośrodków wychowawczych dla dzieci upośledzonych ma specyfikę zdominowaną przez 2 aspekty:

- sposób funkcjonowania dziecka upośledzonego w sferze poznawczo-emo-cjonalnej
- zaburzenia procesu socjalizacji w kręgu rodziny.

W literaturze problemu analizującej funkcjonowanie dziecka upośledzonego w systemie opieki całkowitej podkreśla się, że te dwa czynniki sprzężone ze sobą modyfikują negatywnie proces samodzielności dziecka. Nieprawidłowe wzory socjalizacyjne kształtowane w drodze indywidualnych doświadczeń dziecka niepełnosprawnego mają charakter stereotypów, które ograniczają, zawężają obszar jego mobilności i aktywności (w przeciwieństwie do dziecka zdrowego, które w tym zakresie wykazuje dużą plastyczność). W obserwacjach wychowanek prowadzonych systematycznie od 11 lat w ośrodku dla dziewcząt upośledzonych w Bytomiu wyróżniłam grupę wychowanek na pograniczu upośledzenia lekkiego i umiarkowanego oraz umiarkowanie upośledzonych, które w życiu rodzinnym podlegały oddziaływaniom czynników traumatycznych (przemoc, krańcowe formy zaniedbań, patologia). Obszar tych negatywnych doświadczeń zaburzył w sposób trwały i często nieodwracalny zdolność dziewczyn do efektywnego przystosowania się.

Ośrodek w Bytomiu należy do instytucji małych (łącznie 42 miejsca). W ciągu 11 lat usamodzielniono 16 wychowanek. Analiza efektywności procesu usamodzielniania wskazuje na nieprawidłowości, których przyczyn należy szukać w niespójnym systemie opieki nad dzieckiem upośledzonym.

Proces usamodzielniania to zapewnienie startu życiowego wychowankom pozbawionym opieki i wsparcia ze strony rodziny, (których umieszczenie w placówce nastąpiło na podstawie orzeczenia sądu). Rozporządzenie¹ przewiduje przyznanie pomocy pieniężnej na usamodzielnienie, zagospodarowanie i kontynuowanie nauki poprzez zobowiązanie wychowanki do realizacji indywidualnego programu usamo-

¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dn. 09.10.2001 r. w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnianie, kontynuację nauki oraz zagospodarowanie (...) /Dz. U. Nr 120 poz. 1293/

dzielnienia. Wysokość pomocy pieniężnej i formy jej organizowania regulują stosowne przepisy cytowanej ustawy. Osoba usamodzielniana opracowuje wspólnie z opiekunem program własnego usamodzielnienia,² który uwzględnia następujące aspekty:

- integracja ze środowiskiem
- kontakty z rodziną
- zdobycie adekwatnego do możliwości wykształcenia
- aktywizacja zawodowa
- pomoc w pozyskaniu mieszkania (remont, urządzenie, wyposażenie)
- organizowanie pomocy i wsparcia ze strony instytucji lokalnych (Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinom, Wydziału Lokalowego, Urzędu Pracy).³
- organizowanie pomocy specjalistycznej (leczenie, rehabilitacja, orzeczenie o stopniu niepełnosprawności).

Ośrodek jako placówka socjalizacyjna, usamodzielnia głównie te dzieci, które nie mają szans na powrót do domu (w procesie tym pozyskuje się od gminy lokale mieszkalne). W związku z trudną sytuacją mieszkaniową na terenie gminy Bytom od 3 lat wychowanki otrzymują mieszkania do remontu. Koszt remontów waha się w granicach 4-5 tysięcy złotych, co pochłania połowę otrzymanych z opieki funduszy, druga część zostaje przeznaczona na wyposażenie mieszkania. Praktycznie jeśli wychowanka nie miała wcześniej świadczeń rentowych (renta rodzinna, socjalna) rozpoczyna swoje samodzielne życie z bardzo skromnymi środkami.

Wszystkie wychowanki są absolwentkami specjalnych szkół zawodowych. Ich funkcjonowanie w roli zawodowej zaczyna się i kończy na uzyskaniu statusu osoby bezrobotnej bez prawa do zasiłku. Problem ten jest niezwykle złożony, oprócz skomplikowanej sytuacji na rynku pracy wiąże się także z kierunkiem kształcenia, który nie daje szans na zatrudnienie w zawodzie. Spośród 16 wychowanek usamodzielnionych jedynie 3 pracują dorywczo, a tylko jedna ma legalną umowę o pracę.

Jedynie nielicznym osobom udało się odbyć staż dla absolwentów zaraz po szkole, który trwał średnio od 6 do 9 miesięcy. W związku z brakiem jakichkolwiek perspektyw na stałą, legalną pracę w bardzo szybkim czasie po odejściu z ośrodka wychowanki stają się petentami ośrodków pomocy społecznej korzystając głównie:

- z dotacji mieszkaniowych - 16 osób
- z dotacji na węgiel - 13 osób
- z zasiłków celowych - 13 osób
- z dożywiania - 11 osób.

² tamże § 4 pkt 1.

³ tamże § 4 pkt 2.

W tym właśnie momencie rozpoczyna się cykl zaburzonego przystosowania mający charakter stygmatu i naznaczenia społecznego (powtórzenie wzorów socjalizacyjnych z domu rodzinnego).

Analizując przyczyny tego stanu rzeczy można wyróżnić 2 wskaźniki:

- społeczna i osobista bezradność
- samotność, izolacja (czasami odrzucenie).

Brak jest obecnie w systemie opieki nad dzieckiem osób (instytucji) wspierających fazę usamodzielnienia wychowanki, która następuje po odejściu z ośrodka. Jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, iż średni wiek wychowanek w momencie usamodzielniania waha się w granicach 18-20 lat a poziom dojrzałości społecznej 16-17 lat pojawia się dylemat czy można zatem zakończyć proces usamodzielniania w momencie uzyskania lokalu i kwoty pieniężnej na zagospodarowanie. Sytuację tą można porównać do pułapki, z której dziecko nie ma wyjścia. Proces usamodzielniania młodych ludzi w środowisku naturalnym przebiega fazami, które pozwalają uzyskać jednostce dojrzałość i najczęściej zdecydować o momencie uzyskania niezależności. W momencie potencjalnego usamodzielnienia dziewczynom brak stosownej dojrzałości, potrzeba im dużo więcej czasu na start. Sytuacja jest dramatyczna, wiele z nich pod wpływem panicznego strachu, samotności, bezradności zaczyna szukać emocjonalnego wsparcia, wchodząc w przygodne związki z przypadkowymi partnerami, angażując się emocjonalnie bez wzajemności. Często zachodzą w ciążę, w wielu przypadkach jest to powodem opuszczenia przez partnera a w końcu samotnego macierzyństwa. W przypadku niektórych wychowanek schemat ten powiela się kilkakrotnie - każde dziecko z innym partnerem. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku 4 wychowanek (na 16 badanych). Przedwczesne i samotne macierzyństwo pogłębia rozmiar bezradności. Warto również podkreślić fakt, że wychowanki nie legalizują swoich związków. Na 16 badanych tylko jedna pozostaje w formalnym związku. Powielają wzory socjalizacyjne wyniesione z domu żyjąc w niestałych konkubinatach. Na uwagę zasługuje tu argumentacja badanych, które wskazują na czynnik ekonomiczny (legalizacja związku, uznanie dziecka przez ojca oznacza mniejszą pomoc społeczną). Jest grupa takich wychowanek, które mimo kilkuletnich działań rewalidacyjno-kompensacyjnych nie uzyskują dojrzałości do samodzielnej egzystencji. Przez pryzmat praktyki bardzo negatywnie trzeba ocenić brak w naszym mieście i regionie systemu wsparcia, którego intencją byłoby sprawowanie opieki w środowisku o charakterze integracyjnym nad wychowanekami usamodzielnionymi. Mam tu na myśli model tzw. środowiskowego wsparcia (emocjonalnego, społecznego, psychicznego) jako swobodnego rodzaju antidotum na samotność, izolację, odrzucenie, bezradność, wykorzystywanie przez osoby sprawne. W drodze do zjednoczonej Europy brak naszym podopiecznym systemu mieszkań chronionych oraz osób, które mogłyby kontynuować rozpoczęty w ośrodku proces usamodzielniania. Wsparcie w naturalnych

w warunkach stanowiłoby zamknięcie procesu usamodzielniania dziecka upośledzonego. Czas udzielania tego wsparcia i zakres korzystania z niego przez wychowanki usamodzielnione nie sposób jednoznacznie określić - dla jednych będzie to kilka miesięcy, dla innych kilka lat, a dla niektórych być może całe życie. Daje to jednak szanse chociaż na częściową samodzielność i integrację ze środowiskiem lokalnym. Wychowując dla integracji i pełnego zespolenia ze społeczeństwem musimy mieć świadomość, że bez zmian w systemie opieki nad dzieckiem upośledzonym, praca w ośrodku to brak efektu, ta forma instytucjonalnej pomocy. Do tych rozważań należy dodać fakt, że w 90% nie ma żadnych możliwości odwołania się do naturalnego zaplecza dziecka jakim jest rodzina. Rodzice wychowanek to osoby z ograniczonymi prawami rodzicielskimi lub pozbawione praw, dotknięte problemem niewydolności wychowawczej, chorób społecznych oraz przejawów wykolejenia i patologii społecznej. Ten fakt nakłada na praktykę jeszcze większą odpowiedzialność za losy i przyszłość niepełnosprawnych wychowanek.

Wnioski i postulaty

1. System opieki całkowitej jako oferta rewalidacyjno-socjalizacyjna dla dziecka niepełnosprawnego wymaga zmian idących w kierunku stworzenia systemu rozbudowanego wsparcia o charakterze ciągłym, systematycznym a nie doraźnym i przypadkowym.
2. Środowiskowy model wsparcia (mający szczególny wymiar w środowisku lokalnym) jako idea w pełni integracyjna stwarza szanse niezależnej egzystencji i mógłby stanowić standard w zakresie opieki (a nie balansowanie na granicy ubóstwa społecznego).
3. Rozwinięcie systemu wsparcia funkcjonowania w roli zawodowej jako szansa na częściową niezależność finansową (mobilizacja sektora małej przedsiębiorczości, tworzenie i rozwinięcie programów stażów dla absolwentów szkół specjalnych).
4. Tworzenie grup profesjonalnego wsparcia rówieśniczego dla osób usamodzielnionych (kluby, stowarzyszenia) jako przeciwdziałanie społecznej izolacji i odrzuceniu.
5. To co w ośrodku traktujemy jako sukces w socjalizacji dziecka: postępy w rewalidacji, przejście cyklu kształcenia specjalnego, funkcjonowanie w rolach, pozytywny rozwój społeczny, emocjonalny - po usamodzielnieniu nie gwarantuje mu nawet namiastki niezależności, samodzielności ani społecznej tolerancji i zrozumienia jego problemów.

Bibliografia:

- Badania nad niepełnosprawnością w Polsce 1993, pod red. A. Ostrowskiej, W-wa 1994
- Gąsior J., Ostrowski K., Zabłocki J.: Niepełnosprawni w gminie. Postrzeganie problemów i sposoby ich rozwiązywania. W-wa 1994
- Haines H. (tł. Brzezińska B.): Adaptacja zawodowa osób niepełnosprawnych. Gliwice 1992
- Giryński A., Przybylski S.: Integracja społeczna osób upośledzonych w świetle ujawnionych do nich nastawień społecznych. W-wa 1993
- Kołaczek B.: Bezrobocie osób niepełnosprawnych. W-wa 1994
- Lizoń-Szlapowska D. Model rehabilitacji środowiskowej dziecka niepełnosprawnego w województwie katowickim. Niepublikowana praca doktorska. K-ce 2001
- Ostrowska A., Sikorska J., Sufin Z.: Sytuacja ludzi niepełnosprawnych w Polsce. W-wa 1994
- Program działań na rzecz osób niepełnosprawnych i ich integracji ze społeczeństwem. Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej. W-wa 1993
- Villa F.: Polityka społeczna, demokracja i praca socjalna. Zeszyty pracy socjalnej, UJ Kraków 1997.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dn. 01.09.2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych. /Dz. U. Nr 80 poz. 900 /
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dn. 09.10.2001 r. w sprawie udzielenia pomocy na usamodzielnienia, kontynuacje nauki oraz zagospodarowanie (...) / Dz. U. Nr 120 poz. 1293 /

Summary

The Presented paper is a sample of an analysis of independence process of malsocialised and mentally handicapped youth.

Many pupils start their new independent style of life as an effect of period staying at the revalidation institutions.

Without help and co-operation of their own families they are afraid of adult responsibility, so they try to do everything for independence retardation.

The main goal of presented research is to find out if it independence process realised at revalidation institutions meets the requirements of handicapped youth and if corresponds with their needs of positive socialisation.

The goals of the analysis are also: range, character and regulation (normalisation) connected with helping pupils who finished treatment at Special Educational Centre, which seems to be especially important in relation to United European perspective.